

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

ISSN:2459-1149

Article Type
Research Article

Received / Makale Geliş
24.10.2020

Published / Yayımlanma
28.12.2020

<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2185>

Doç. Dr. Ayyaz MORKOÇ
Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Manisa/ TÜRKİYE

Citation: Morkoç, A. (2020). Eğitimci ve edebiyatçı kimliğiyle Sultan Mecit Genizade. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(62), 3428-3437.

EĞİTİMCİ VE EDEBİYATÇI KİMLİĞİYLE SULTAN MECİT GENİZADE

ÖZET

Azerbaycan edebiyatının ünlü isimlerinden Sultan Mecid Genizade, daha çok roman ve tiyatro eserleriyle tanınmaktadır. Ömrü boyunca eğitimci kimliğini ön planda tutan Genizade, sözlük sahasındaki çalışmaları sebebiyle "sözlükçü" bilim adamı sıfatı da taşır. 1887 yılında arkadaşı Habib Bey Mahmudbeyov (1864-1928) ile birlikte Bakü'de ilk Rus-Azerbaycan mektebini açar. Heyecanla beklenen bu mektebin açılışı ülkede eğitim faaliyetlerinin önemli kilometre taşlarından kabul edilir. Farklı edebiyat türlerinde kalem oynatan, edebi ve sosyal faaliyetlere katılan Genizade, Azerbaycan'ın dikkate değer simalarıyla ortak çalışmalar sürdürmüştür. 1890 ile 1900 yılları arasında Neriman Nerimanov (1870-1925) ve Habibbey Mahmudbeyov'la birlikte Azerbaycan tiyatro topluluklarının faaliyetlerine aktif biçimde katılmıştır. Başarılı piyesler kaleme alan Genizade, gençlere tiyatro sevgisi aşılamak için yoğun çaba sarf etmiş, kendisi de bazı piyeslerde bizzat rol almıştır. Gori İlköğretmen Okulu'nda eğitim müfettişi olarak çalışan edip, bu görevini daha sonra Bakü ve Dağıstan'da da sürdürür. Yaklaşık 50 yıl boyunca okul ve eğitim hayatının içinde yer alan Sultan Mecid Genizade, çok sayıda talebe yetiştirir. Stalin'in "kızıl kırgın" katliamının kurbanlarından olan müellif, 1937 yılında rejim muhalifi olduğu gerekçesiyle tutuklanır, 1942 yılında hapiste hayatını kaybeder. Çağdaş Azerbaycan edebiyatının gelişip ilerlemesinde hizmetleri bulunan Sultan Mecid Genizade'nin dikkat çeken kitabı *Mektubat-ı Şeyda Bey Şirvani* adlı iki ciltlik eseridir. İlk cildinin adı *Müellimler İftiharı* (1898), ikinci cildinin adı *Gelinler Hamaili* (1900)'dir. *Mektubat-ı Şeyda Bey Şirvani* isimli eseri, Azerbaycan edebiyatında ilk Roman ikilemesi (dilogya) olarak nitelendirilmektedir. Sultan Mecid Bey, bu eser aracılığıyla eğitim alanındaki idealist fikirlerini dillendirmiştir. Makale çalışmamızla Azerbaycan'ın kıymetli ediplerinden Sultan Mecid Genizade'nin farklı türlerde kaleme aldığı eserlerinin ve eğitim faaliyetlerinin Türkiye'de hak ettiği biçimde ilim alemine tanıtılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan edebiyatı, Sultan Mecid Genizade, Müellimler İftiharı, Gelinler Hemaili

WITH THE IDENTITY OF EDUCATOR AND WRITER SULTAN MAJİT GENİZADE

ABSTRACT

Sultan Majid Genizade, one of the famous names of Azerbaijani literature, is better known for his novels and theatrical works. Genizade, who has been at the forefront of his educator identity throughout his life, also carries the adjective "lexicographer" scientist because of his work in the field of dictionaries. In 1887, together with his friend Habib Bey Mahmudbeyov (1864-1928), he opened the first Russian-Azerbaijani school in Baku. The opening of this eagerly anticipated school is considered one of the important milestones of educational activities in the country. Genizade, who plays pencils in different types of literature and participates in literary and social activities, continued to work in partnership with notable figures of Azerbaijan. Between 1890 and 1900, together with Neriman Nerimanov (1870-1925) and Habibbey Mahmudbeyov, he actively participated in the activities of Azerbaijani Theatre ensembles. Genizade, who has written successful plays, has made intense efforts to instil a love of theater in young people, and he has personally acted in some plays. He worked as an education inspector at Gori Primary School, and later continued his work in Baku and Dagestan. Sultan Mecid Genizade, who has been involved in school and educational life for about 50 years, educates a large number of students. The writer, one of the victims of Stalin's massacre known as "red resentment", was arrested in 1937 on the grounds that he was anti-regime, and died in prison in 1943. The Notable Book of Sultan Majid Genizade, who served in the development and progress of Contemporary Azerbaijani literature, is a two-volume work entitled *Letterat-ı Şeyda Bey Shirvani*. The first volume is called *Müellimler Pride* (1898), and the second volume is called *Gelinler Hamaili* (1900). His work *letterat-ı Şeyda Bey Shirvani* is described as the first novel dilemma (dilogya) in Azerbaijani literature. Sultan Mecid Bey explained his idealistic ideas in the field of education through this work. Our article aims to introduce the works and educational activities of Sultan Medjid Genizade, one of the valuable literati of Azerbaijan, to the scientific world in the way he deserves in Turkey.

Keywords: Azerbaijani literature, Sultan Mejid Genizade, Müellimler İftiharı, Gelinler Hemaili

1. GİRİŞ

Azerbaycan’da 1905 yılında gerçekleşen meşrutiyet hareketi sonunda hem şekil, hem içerik yönünden yeni bakış açılarına yönelen edebiyatçılar, hayatı gerçekçi bir biçimde yansıtmak istemişlerdi. Bu yüzden klasik edebiyat unsurlarını büyük ölçüde terk ederek, sosyalist gerçekçi bakış açısına yönelmiş, gözleme dayalı tasvir ve tahlillere ağırlık vermişlerdi. Ortak bir amaç uğrunda çaba sarf etseler de zaman içinde bazı edipler hem metot, şekil ve temel düşünce hem de dil ve söyleyiş biçimi gibi hususlarda değişik bir yol izlemeye başladılar. Onların edebiyat vadisinde bu farklı tavrı “inkilabî-demokratik edebiyat”, “romantik edebiyat” ve “maarifperver-realist edebiyat” olmak üzere üç farklı edebiyat anlayışının ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Bu edipler arasında eğitimci kimlikleri öne çıkan Reşid Bey Efendiyev (1863-1942), Abbas Sehhet (1874-1918), Süleyman Sani Ahundov (1875-1939) ve Abdulla Şaik Talıbzâde (1881-1959) gibi ünlü isimlerin yanı sıra güçlü kalemıyla Sultan Mecid Genizâde (1866-1937) de yer alıyordu. Adları zikredilen aydınlar aile terbiyesi, okul-aile iş birliği gibi meseleleri ilk kez yüksek sesle dillendirmeleri, eğitim programlarına yeni bakış açısı kazandırmaları, ayrıca bu meseleleri ele alan kitaplar yazmalarıyla dikkat çekiyorlardı. Yeni anlayışla kaleme aldıkları eserlerinde bütün çocukların ilgi ve merakını yüksek seviyede tutmak amacıyla ağırlıklı olarak halk kültürü kaynaklarından yararlanmayı tercih ediyorlardı. Bu faaliyetleriyle Azerbaycan edebiyatında “maarifperver realizm” ismini taşıyan yeni bir edebi mektebin kuruluşunu gerçekleştirmiş oldular (Erol, 2018: 301).

1800’lü yıllarda toplumun geleceği için eğitimin kıymetini fark ederek faaliyetlere girişen Abbasgulu Ağa Bakıhanov Gudsı (1794-1847), Mirza Fethali Ahundzâde (1812-1878), Hasan Bey Melikzade Zerdabî (1837-1907) gibi öncü ve yenilikçi isimler bu yolda yoğun çaba harcıyorlardı. Yeni başlayan dönemde eğitim faaliyetlerinin planlı ve modern metotlarla uygulamaya geçirilmesi için gayret gösteren maarifperver realistler, edebiyatın imkanlarından eğitim alanında da yararlanmak istiyorlardı. Diğer yenilikçi öncülerle birlikte Sultan Mecid Genizade hem pedagoğ, öğretmen ve eğitimci nitelikleri, hem de edebiyatçı kimliği ile dikkat çekiyordu (Erol, 2018: 302). Eğitim sahasındaki çalışmalarıyla yenilikçi isimler arasında yerini alan Sultan Mecid, maarifperver realist aydınlar içinde aktif faaliyetleriyle öne çıkıyordu.

20. Yüzyıl Azerbaycan edebiyatının üzerinde durulması gereken önemli şahsiyetlerinden olan Sultan Mecid Genizade, kalemını şiir, nesir, tiyatro, gazete yazısı ve tercüme sahaslarında sınamıştır. Bilimsel araştırmalar yapmayı seven müellif, lügatçilik sahasındaki çalışmalarından dolayı sözlük yazarı olarak da bilinir. 18. Yüzyılın ünlü şairi Ağa Mesih Şirvani’nin soyundan geldiği söylenen edibin bazı kaynaklarda kendi soyadını Mesihzade şeklinde belirtmesi bunun delili olarak kabul edilir. Genizade’nin babası Murtuzeli (Murtaza Ali), şiir yazan, edebiyatla yakından ilgilenen aydın bir şahsiyettir. Babasının edebiyat ve sanat sahasındaki okuma faaliyeti, eve davet edilen misafir edebiyatçılarla yapılan sohbetler, küçük Sultan Mecid üzerinde olumlu tesir bırakarak, onun edebiyatçı kimliğinin şekillenmesinde etkili olur.

1866 yılında Şamahı’da dünyaya gelen Sultan Mecid, okuma-yazmayı ve ilk bilgilerini aydın bir tüccar olan babasından alır. Ardından üç yıl mahalle mektebine devam eder. Seyyid Azim Şirvani’nin (1835-1888) o döneme göre modern eğitim veren usul-i cedit tarzındaki mektebinin sınavını başararak okula dahil olur. Burada çalışkanlığı, gayreti ve saygılı davranışlarıyla öğretmenlerinin taktirini kazanır. Dönemine göre yaptığı çağdaş eğitim uygulamalarıyla dikkat çeken bu okulda, genç Sultan Mecid, yabancı dil öğrenmeye ağırlık verir. Arapça ve Farsçayı bu dillerde edebi eser yazabilecek seviyede öğrenir. 1878-1883 yılları arasında devam ettiği okul sayesinde, edebiyata olan sevgi ve ilgisi daha da artar (Akpınar, 1994: 427).

2. EĞİTİMCİ KİMLİĞİ

Sultan Mecid Genizade, Şamahı şehrindeki modern okulda iyi derecede öğrendiği Rusça sayesinde Tiflis’teki Aleksandrovski Muallimler Enstitüsüne kabul edilir. Bu eğitim ocağı, genç Sultan Mecid’in hem çalışkan ve disiplinli bir edebiyatçı, hem de idealist eğitimci olarak yetişmesinde önemli rol oynar (Zamanov, 2006: 5). Okuldaki verimli eğitim yılları sırasında Rus ve Batı edebiyatlarını derinlemesine öğrenmekle yetinmeyerek siyasi gelişmeleri de yakından takip etmeye başlar. Mezun olduğunda en büyük hayali Azerbaycan’daki şehir mekteplerinden birinde görev yapmaktır. Ancak Rus Çarı’nın

eğitim bakanlığına gönderdiği gizli talimata göre Müslüman öğretmenlerin şehir mekteplerinde görevlendirilmesi yasaklanmıştır. Şehirde kendisine vazife verilmeyeceği bildirilen Genizade köy okuluna tayin edilir.

Ortaya çıkan bariz haksızlığa içerleyen Sultan Mecid, enstitüden yakın arkadaşı Hebib Bey Mahmudbeyov'u (1864-1928) da yanına alarak Bakü'ye döner. Burada Rus-Azerbaycan mektebi adıyla okul açmak üzere faaliyetlere girişir. Uzun ve yorucu çalışmaların sonunda 1887 yılında okulun kuruluşunu tamamlayarak eğitime başlar (Hüseynova, 2019: 25; Nuriyeva, 2015: 209). İsmail Gaspıralı'nın öncülük ettiği usul-i cedit ilkeleri doğrultusunda kurulan okulda eğitim esasen Rusça olmakla birlikte Azerbaycan Türkçesi de öğretilir. Ülkenin milli eğitim tarihinde önemli bir merhale ve dönüm noktası olarak kabul edilen bu okulda Tarih, Coğrafya, Fen, Matematik derslerinin dışında Farsça da öğretilmektedir. Müslüman Türk çocukları için okul açma hayalini en nihayet gerçekleştiren Genizade, bu çalışmaları sırasında Azerbaycan'daki eğitim gönüllüsü zengin hayırseverlerin yardımlarını görür. Öğretime başlamasından kısa bir süre sonra okulun gösterdiği başarılı eğitim faaliyeti, halkın dikkatini çekince farklı şehirlerde benzer kurumlar açılmaya başlar (Karayev ve Akpınar, 2009: 508). Ünü ülkenin dışına da taşan Rus-Azerbaycan mektebi tarzındaki kurumlar bir süre sonra aynı anlayışla Dağıstan ve Türkistan coğrafyasında da kapılarını öğrencilere açar.

Okulun faaliyete başlamasının ardından ders kitapları ile diğer eğitim araç ve gereçlerini temin etmek gerekmektedir. Bu yolda kendisi gibi maarifperver realist edebiyat mektebine mensup arkadaşlarıyla birlikte çalışan Sultan Mecid Bey, Azerbaycan'da ders kitaplarının eksik ve yetersiz olduğunu tespit eder. Kendisi ile aynı ideallere sahip Firudinbey Köçerli (1863-1920) Süleyman Sâni Ahundov (1875-1939), Abdulla Şâik (1881-1959) gibi isimlerle beraber millî içerikli ders kitapları tertip ederek yayımlama faaliyetine başlar (Morkoç, 2018: 331).

Dönemin ünlü ve sevilen eğitimcisi Elisqender (Ali İskender) Ceferzade ile birlikte Farsça kaleme aldığı *Kilid-i Edebiyyat* (1901) adlı ders kitabı dikkat çekicidir. Ayrıca *Lüğət-i Rusi ve Müselmani* (1902), *Ruslar Üçün Türk Dilini Öyrenenlere Rehber* (1902), *İstilah-ı Azerbaycan* (1904) gibi kitaplar müellif tarafından öğrencilerin eğitim ihtiyacı göz önünde tutularak oluşturulmuştur (Zamanov, 2006: 6). Bilimsel normlara uygun olarak kaleme alınan bu kitapların titiz çalışma ürünü olduğunu hemen belirtmek gerekir. Aydın ve bilge tavrıyla büyük itibar gören Sultan Mecid Bey'e Azerbaycan eğitimcileri saygı bildiren "Mirze Mecid" unvanını layık görmüşlerdir. Esasen velut bir edebiyatçı olan Sultan Mecid Genizade ne ilginçtir ki Sovyetler Birliği kurulduktan sonra hatıraları dışında kitap yazmamıştır.

Rus hükümeti, kendi kurduğu resmi mektepler aracılığıyla Müslümanları kontrol altına almaya karar verince türlü zorluklarla kurulan mektep, 1891'de Bakü şehir idaresi emrine alınarak iki ayrı okul haline getirilir. Genizade bunlardan birine müdür olarak tayin edilir. 1893'te Türk dünyasının öncü aydınlarından İsmail Gaspıralı ile birlikte Türkistan'a giden Sultan Mecid, Semerkant'ta İsmail Bey'in açılmasına öncülük ettiği usul-i cedit okulunda kısa süre öğretmenlik yapar (Karayev ve Akpınar, 2009: 508). 1898-1905 yılları arasında Bakü'de İkinci Dereceli Ali İptidai Mektebi'nde müdürlük görevinde bulunur. Daha sonra Kafkasya'daki tek Rus ilköğretmen okulu olan Gori Müellimler Seminariyası'nın Azerbaycan şubesinde (1905-1908) müfettiş olarak görev yapar. Bu yıllarda Müslüman öğrencilerin haklarını korumak, onların eğitimi, bilgili ve donanımlı öğretmenler olarak yetişmesini sağlamak için büyük çaba harcar.

1908 ile 1917 yılları arasında bu kez vazife sahası daha da genişletilerek Bakü ve Dağıstan'daki okullarda eğitim müfettişliği görevine getirilir. Büyük mesai harcadığı bu yıllarda milli eğitimin yaygınlaştırılarak gelişmesi, yeni okul, kütüphane, eğitim kulübü, tiyatro binası yapılması için çalışır; çok sayıda Azerbaycanlı çocuğun eğitime katılması için çaba sarf eder. 1917 yılında üst seviyeli bir vazife olan Vilayet Halk Mektepleri Müdürlüğü'ne tayin edilir.

1917 yılındaki Bolşevik İhtilali'nden sonra memuriyetten ayrılan Sultan Mecid Genizade, Azerbaycan'a siyasi alanda hizmet etme kararı alır. Dr. Garabey Garabeyov'un (1873-1953) liderlik ettiği ve bütün Müslümanların birliğini savunan İttihad Partisi listesinden 1919 yılında milletvekili seçilir. Parlatonun ilk oturumunda bilgi ve birikimi göz önünde bulundurularak meclis başkan yardımcısı görevine seçilir. Milletvekilliği sırasında meclis oturumlarında Müsavat Partisi ile İttihad Partisi

arasında cereyan eden tartışmalarda muhalif konuşmalarıyla dikkat çeken Süleyman Sani Bey'in Müsavat Partisi'ne karşı açık tavrı aldığı görülür (Karayev ve Akpınar, 2009: 508).

Sultan Mecid Genizade'nin fikirlerini savunduğu İttihad Partisi, ideolojik açıdan İslamiyet'i siyasi sistemin en önemli unsuru kabul ediyordu. Partinin üst düzey yöneticileri İslamcılık temelinden hareketle aşırı milliyetçiliğe karşıydılar. Rusya içerisinde Müslümanların birlikteliğini savunuyorlardı. Bazen de sol kanada yakın tavrı sergiliyorlardı. Parti, şehirli kuruculara sahip olsa da tabanını, genelde köylüler oluşturuyordu. Partinin en dikkat çekici ismi Sultan Mecid Genizade idi. Ayrıca partinin ileri gelenleri arasında Beşir Bey Aşurbeyov, Mir Yakub Mir Mehdiyev (1891_1952) ve Molla Mehmed Pışnamazzade bulunuyordu (Atnur, 2006: 41; Göyüşov, 1997: 39, 41-46; Swietochowski, 1998: 128).

Genizade Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin milli değerler temelinde kurulması için uğraşır. Ancak 1920 yılında bu cumhuriyet Sovyetler Birliği tarafından yıkılınca Sultan Mecid sosyalist görüşe sahip yöneticilerle çalışmak zorunda kalır. Dini ve milli fikirleri sebebiyle şimşekleri üzerine çekince sıkıntılı günler geçirir. 1920 yılı Mayıs ayında dönemin resmi yayın organlarından Kommunist gazetesinde güya pişmanlığını dile getiren bir yazı yazınca üzerindeki baskı kısmen azalır (Karayev ve Akpınar, 2009: 508).

1920 ile 1925 yılları arasında Azerbaycan Halk Maarif Komiserliği'nde Ders Kitap ve Materyalleri Şubesi'nin müdürlüğünü sürdürür. 1925 ile 1929 yılları arasında Bakü Maarif Müdürlüğü müfettişi olarak çalışırken aynı yıllarda Harp Okulu ve Sanayi Enstitüsü'nde hocalık yapar. 1923 yılında Azerbaycan Tedkik ve Tetebbu Cemiyeti'nin sorumlu katibi tayin edilir. Ardından Azerbaycan Devlet İlmi Tedkikat Enstitüsü'nde sözlük komisyonu üyeliğine seçilir. Milliyetçi söylemleri nedeniyle daha önce türlü sıkıntılar yaşamış olan müellif Stalin diktası uygulamalarının şiddetlendiği 1937 yılında rejim muhalifi olduğu gerekçesiyle tutuklanarak hapse atılır. Stalin'in "kızıl kırgın" terörünün kurbanı olan Genizade, ölüm cezasına çarptırılır. Hakkında monografi kaleme alan Heyrulla Memmedov kaynak belirtmeksizin onun 1942 yılında öldüğünü iddia etmiştir (Karayev ve Akpınar, 2009: 508).

3. EDEBİYATÇI KİMLİĞİ

Sultan Mecid Genizade, yaşadığı dönemin ünlü edebiyatçıları ve tanınmış eğitimcileri ile düzenli biçimde yazışarak fikir teatisinde bulunmayı uygun görüyordu. Rusların realist ediplerinden Lev Tolstoy'la (1828-1910), Azerbaycan'dan ise Mehmed Tağı Sıdqi (1854-1903) ve Firdun Bey Köçerli (1863-1920) ile uzun süre düzenli olarak mektuplaşmıştı. Sanatçı kişiliğini besleyen bu fikir alışverişi onun daha sonra edebiyat ve eğitim sahasındaki görüşlerinin şekillenmesinde etkili olmuştu. Bu mektuplardaki muhtevadan Genizade'nin orijinal fikirlere sahip entelektüel bir aydın olduğu; edebiyat, tiyatro ve halk eğitimine yüksek kıymet verdiği anlaşılmaktadır.

“Sultan Mecid Genizade, dövrün büyük yazıçıları tanınmış maarif xadimleri ile müntezem yazışib fikir mübadilesi etmeyi vacib bilirdi. Büyük Rus realist edibi Lev Tolstoy'la Azerbaycan maarifperverleri Mehmed Tağı Sıdqi ve Firdun Bey Köçerli ile mektublaşması - edebiyat, téatr ve xalq maarifinin inkişafına se'y ve xidmet etmeyin aydın tezahürüdür.” (Mir Celal ve Hüseyinov, 1982: 284).

Azerbaycan Türk toplumunun yükselmesini arzulayan Genizade, halkın ancak edebiyat vasıtasıyla eğitilebileceğine inanmaktadır. Ona göre halkın aydınlatılması, gerilikten kurtulması için köhne gazellere değil, modern edebiyatın roman, hikaye ve tiyatro eserlerine ihtiyaç vardır. Bu sebeple edip ürünlerini daha çok bu yeni türlerde yazmayı tercih etmiştir.

Sultan Mecid Genizade 1896 yılında *Sovqat* çocuk dergisi, *Nubar* aylık edebiyat dergisi ve *Çırağ* gazetesi isimlerini taşıyan toplam üç adet süreli yayın için Rus hükümetinden izin talebinde bulunur. Ancak Rus sansür komitesi müracaatları reddederek gerekli izinleri vermez. Edip, 1897 yılında bu kez *Cam-ı Marifet* isimli haftalık gazete çıkarmak için tekrar talepte bulursa da yine izin alamaz. Sultan Mecid, Azerbaycan toplumunda beklenen ilerlemenin çağdaş okullar, idealist öğretmenler ve ilkeli edebiyatçıları tarafından sağlanabileceğini düşünmektedir. Çocuk ve gençlerin eğitilmesinde tiyatronun dikkate değer katkıları olduğuna inanan edip, *Gönçe Hanım* piyesini yazar. 1894 yılında Dovjenko'nun *Gana Gan*, Lev Tolstoy'un *Evvelinci Şerabçı* adlı eserlerini Azerbaycan Türkçesine tercüme ederek Bakü'de tiyatro sahnesinde sergilenmesini sağlar. *Evvelinci Şerabçı*'da alkol ve sigaranın insan

sağlığına verdiği zararlar realist tablolar şeklinde tasvir edilmiştir. Aynı yıl *Tülkü ve Çakçakbey* manzum hikayesini yayımlar.

Sultan Mecid Bey'in kaleminden çıkan *Allah Hofu* gerek orijinal içeriği gerekse psikolojik çözümlenmeleri ile dikkat çeken ilginç bir hikayedir. 1906 yılında *Debistan* dergisinde basılmış olan eserin konusu Azerbaycan işçi sınıfının 20. Yüzyıl başındaki hayatından alınmıştır. Hikayenin baş karakteri olan Meşedi Esger gemide işçi olarak çalışmaktadır. Beklenmedik ağır bir kaza sonucu kolu kırılır. Kötü biçimde sakatlanmış olan Meşedi Esger artık ailesini geçindirecek kudrete sahip değildir. Bu duruma üzülmede, bir çıkış yolu bulmaya çalışmaktadır. Uzun tefekkürün ardından hırsızlık yapmaya karar verir. Tanımadığı yabancı bir adamın para dolu bavulunu çalmak zorunda kalır. Hikayenin bel kemiğini oluşturan temel olay fakirlik ve çaresizliğin ortaya çıkardığı hırsızlıktır. Sebep-sonuç ilişkisini ve olaylar arasındaki bağlantıyı başarıyla kurgulmuş olan müellif, hikayenin baş kısmında işçilerin ağır çalışma şartlarını, sıkıntılarla yüklü geçim sıkıntılarını etkili cümleler halinde tasvir eder. Onun işçi sınıfının temsilcisi olarak sunduğu Meşedi Esger esasen olumsuz niteliklere sahiptir. İnsan ilişkilerinde tamamen pasif ve edilgen pozisyonda bulunan Esger zorluklarla mücadeleden kaçan bir karakterdir. Rusya'nın egemen olduğu coğrafyalarda kendini gösteren 1905 meşrutiyeti toplumda köklü yenilikler meydana getirirken Meşedi Esger'de hiçbir müspet tesir bırakmamıştır. Dini konular söz konusu olduğunda bağnazlığı iyice gün yüzüne çıkan eser baş kişisi aynı zamanda batıl inançlara sahiptir. *Allah Hofu*'nda müellif hırsızlık yapan işçinin çektiği vicdan azabını, geçirdiği manevi sarsıntıyı ve karmaşık psikolojik durumunu ustaca tahlil eder. İstmeden yapılan hırsızlığın masum bir insanın ruhunda meydana getirdiği buhranı yetkinlikle gözler önüne serer. Genizade'ye göre eğitim ve adalet bilinci geniş halk kitlelerine yayıldıkça hırsızlık ve yüz kızartıcı suçlar hızla azalacaktır. Meşedi Esger hırsızlık yaptıktan sonra devletin vereceği cezadan ziyade, ahirette çekeceği ezadan korkmaktadır. Alacağı muhtemel cezayı düşünerek endişeye kapılmakta, sürekli vicdan muhasebesi yapmaktadır.

Hudavende bu ne gelet idi, men eledim, bu ne zülm idi ki, menden baş verdi. Menim golum sındı, elbette, günahım var imiş ki, sındı, yohsa nahag yere Allah adamın golun sındırmaz. İndi yene men bu günahı eleyirem, Allah benim gıçımı çolag eler, gözümü kor eler.

Genizade *Allah Hofu* hikayesinde bilinçaltından gelen, doğruyu söyleyen ve yanılmayan vicdan ile Allah'tan korkma arasında yaşanan ikilemi işler. Çaresiz işçi Meşedi Esger hırsızlık parasını evine götürme konusunda kararsız kalır. Vicdanı ile ağır bir hesaplaşmaya girer. Gerçekte çok ihtiyacı olmasına rağmen parayı geri verir. Sultan Mecid'e göre hikayeden çıkarılacak ana fikir şu olmalıdır: İnsan vicdanı Allah korkusundan daha tesirlidir.

Allah Hofu'nda helal kazanç ile vicdan azabı temel fikirler halinde verilmiştir. Genizade hikaye vasıtasıyla dürüstlük ve helal kazanç kavramlarını yüksek değerler olarak sunmakta, eğitimci ve öğretmen duyarlılığı ile okuyucuyu ahlaklı olmaya davet etmektedir. Sultan Mecid Bey esasen kendi düşüncelerini Meşedi Esger'in yaşadığı pişmanlık ve psikolojik travma eşliğinde onun zihninden geçirerek vermektedir. Bu düşünceden hareketle çaldığı paraları geri veren Meşedi Esger içindeki vicdan azabını dindirmiş, Allah'ın muhtemel cezasından kurtulacağını ümit ederek rahatlamıştır. Müellif Meşedi Esger'in şahsında işçi sınıfının bilinçli ve uyanık olmasını, sonradan pişmanlık duyacağı yanlış hareketlerden kaçınmasını salık vermektedir. Genizade'nin önceki eserlerine göre daha sade, anlaşılır dille yazılmış bu hikayede kısmen farklı dil ve üslup hususiyetleri görülür. Bazı eserlerinde rastlanan dini ve ahlaki hassasiyet *Allah Hofu*'nda daha belirgin biçimde okuyucu karşısına çıkar. Yine aynı hikayede Lev Tolstoy'un "manevi olgunlaşma" düşüncesi vurgulanır. Netice olarak Genizade gerek eğitim, gerekse edebiyat alanındaki çalışmalarıyla çağdaş gençliğin vatanseverlik ve evrensel değerler temelinde yetişmesine katkı sağlamıştır.

Azerbaycan tiyatrosunun ilerlemesinde de emeği bulunan Sultan Mecid Genizade, 1890'lı yıllarda tiyatro sahasında çok sayıda yetenekli gencin yetişmesine, tiyatro topluluklarının faaliyetlerinin düzenlenmesine ve her şeyden önemlisi Hüseyin Ereblinski (1881-1919) gibi usta bir aktörün Azerbaycan tiyatrosuna kazandırılmasına vesile olmuştur. Sonradan ünlü bir tiyatro sanatçısı olarak tanınacak Ereblinski meslek hayatına ilk olarak Sultan Mecid Bey'in rejisörlüğünü yaptığı *Vezir-i Han-ı Lenkeran* komedyasındaki Mehter Kerim rolü ile adım atar (Zamanov, 2006: 6).

1905 yılında Rusya'da ortaya çıkan meşrutiyet hareketi, Sultan Mecid Genizade üzerinde silinmez izler bırakır. Dikkatini cereyan eden dünya hadiselerine çeviren edip, bu sırada basın hayatına dahil olur. 1905 ile 1920 yılları arasında *Hayat (1905-1906)*, *İrşâd (1905-1908)*, *Debistân (1906-1908)*, *Rehber (1906-1907)*, *Maârif ve Medeniyet (1921)*, *Edebiyat Gazeti* gibi süreli yayınlarda Şeyda, Sûfî, S. Genîzâde imzalarıyla eğitim ve ahlâk gibi çeşitli konularda yazılar kaleme alır. Genizade, Gori İlköğretmen Okulunda görev yaptığı dönemde eserleri tefrika halinde basılmıştır. Daha sonra küçük hacimli kitaplar şeklinde yayımlanan *Allah Hofu*, *Gurban Bayramı* isimli telif eserleri ile A. F. Pogosski'den adapte ettiği *Nabekar Konşu* başlıklı hikayesi bu senelerde Debistan dergisinde bölümler halinde yayımlanmıştır. *Akşam Sebri Heyirli Olar (1908)*, *Hor-hor (1909)*, *Dursuneli ve Balladı (1910)* gibi sahne eserlerinin de yazarı olan Genizade bazı piyeslerinin konusunu Rus edebiyatından alır (Zamanov, 2006: 6).

1921'de Habibbey Mahmudbeyov ve Elisqender (Ali İskender) Ceferzâde ile birlikte *Maarif* adlı çocuk dergisini yayımlamaya muvaffak olur. Ayrıca Azerbaycan mekteplerinin Türkçe, Rusça ve Farsça dil eğitimi konusunda büyük ihtiyaç duyduğu ilk modern dil bilgisi kitaplarını yazar. Çok sayıda okuma kitabı kaleme alan edip, sözlük sahasındaki verimli çalışmalarıyla da dikkat çeker. Sözlük sahasındaki çalışmaları sebebiyle edebiyat dünyasında "sözlükçü" bilim adamı sıfatı da taşır. Azerbaycan'da defalarca basılan bu eserler uzun yıllar okullarda temel ders kitapları olarak kullanılır.

Azerbaycan edebiyat tarihinde ilk realist romancılar arasında adı geçen Sultan Mecid, Müslüman Şark'ın ilk büyük dram yazarı olan Mirza Fethali Ahundzade'nin (1812-1878) başarılı takipçilerindedir. Devrin ünlü eğitimcisi Mehemed Tağı Sidqi'ye yazdığı mektuplar onun sanatçı kişiliği ve edebi fikirleri hakkında önemli bilgiler içerir. Genizade de Mirza Fethali Ahundzade gibi klasik edebiyatı, onun kurallarını, tasvir ve ifade vasıtalarını faydasız ve çağdışı olarak görmektedir. Dönemin ruhuna ve talebine uygun yeni türlerin, bilhassa nesrin ve sahne eserlerinin ön plana çıkarılması gerektiği görüşündedir. O, çağdaş hikayeyi gazellerden üstün bulur. Yeni ediplere tavsiyesi Hakani ve Hoca Hafız yolunda gitmeyip yeni edebi türlere, bilhassa hikayeye yönelmeleridir. Genizade'ye göre, edebi eserler kaleme alınırken daima realist demokratik ilkeler göz önünde bulundurulmalıdır.

Sultan Mecid Bey hem Lev Tolstoy'dan tercüme ettiği *Evvelinci Şerabçı* eserinin mukaddimesinde, hem de *Mektubat-ı Şeyda Bey Şirvani* adlı romanında sanatçının esas meziyetinin realist tasvir üslubu kullanması olduğunu söyler. Üstün edebiyat örneklerinin ediplerin sanatçı yeteneklerinden kaynaklandığını belirtir. Ona göre hayatı ancak süs ve gösterişten uzak, yapaylıktan kurtulmuş eserler yansıtabilir. Bu eserlerin müellifleri ise parlak yetenekli, derin bilgi ve birikim sahibi başarılı sanatkarlar olmalıdır. Genizade'nin tiyatro konusundaki fikirleri, onun kendi sanatçı kişiliğini ortaya koyması bakımından önemlidir. *Evvelinci Şerabçı*'nin Türkçe mukaddimesinde tiyatronun hayat gerçeklerini boy aynasında gösteren bir sahne gibi olduğunu söyler. Bu sahneye ibret gözüyle bakan herkes kendi ahlakının ayıp ve kusurlarını açıkça görür. Ardından bu hataların giderilmesi yönünde çaba sarf ederek güzel ahlaka sahip olabilir.

Teatr ersegah-ı aynabend bir otağ misalındadır ki, ibret qözü ile baxdıqda herkes öz şemayili exlaqının üyub ve qüsurun görer ve görçek islahına se'y ve güşiş ediben exlaq-i hesene hasil édibler... (Yavuz ve Ülgen, 2008: 3766).

Sultan Mecid Bey'in edebiyat aleminde ses getiren eseri *Mektubat-ı Şeyda Bey Şirvani* başlığı altında yazdığı iki ciltlik romanıdır. İlk cildinin adı *Müellimler İftiharı* (1898) ikinci cildi ise *Gelinler Hamaili* (1900) adını taşımaktadır. Bu eser Azerbaycan edebiyat tarihinde ilk "roman ikilemesi" (dilogya) kabul edilir. Aynı zamanda *Mektubat-ı Şeyda Bey Şirvani* 19. Yüzyıl Azerbaycan edebiyatında Neriman Nerimanov'un *Bahadır ve Sona* romanından sonra bu türde yazılmış ikinci romanıdır. *Müellimler İftiharı* didaktik içerikli tezli bir romandır. *Gelinler Hemaili* ise realist nitelikleri çok kuvvetli olan bir eserdir. Her iki roman da mektuplar şeklinde yazılmıştır. Edebiyatın klasik kalıplardan kurtulup modern çizgide yürümesini arzulayan Genizade, yenileşmenin çağdaş eğitim alıp yeni fikirlerle donanmış öğretmenler sayesinde olacağını düşünmektedir.

Müellimler İftiharı'nın (Genizade, 2006: 15) merkezinde bütün varlığı ile öğretmenlik mesleğine bağlı olan Şeyda Bey yer alır. Öğretmenlik vazifesinin kutsallığına inanan Şeyda Bey'e göre milletin geleceği sağlam karakterli, idealist öğretmenlerin çabaları ile şekillenecektir. Genizade, eserde Şeyda Bey'in şahsında kendi halkının gelişip aydınlanması, medeni yükselişinin sağlanması uğrunda mücadele veren

aydın öğretmenleri yüceltir. Yenilikçi kimliğiyle halkına hizmet etmeyi arzulayan Şeyda Bey, idealist eğitimci olarak tasvir edilir. Roman başkışisi Şeyda Bey, isim sembolizasyonu yapılarak milleti için var gücüyle çalışan, milletini çılğınca seven, vatan sevdalısı bir şahıs olarak tanıtılır.

Romanda halkı için kendini feda etmeye hazır olan, hayatını eğitime adayan, ancak aslında türlü maddi zorluklar içinde yaşayan fedakar bir öğretmen vardır. Şamahı'dan Bakü'ye öğretmenlik yapmak üzere gelmiş bulunan Şeyda Bey, kardeşinin kızı Dilefruz'un düğün merasimine davet edilmiştir. Davete sevinen Şeyda Bey yakınlarına düğün için altın bir hamaili Dilefruz'a hediye olarak vereceğini vaat etmiştir. Zira içine muska konulan süslü altın kutunun yeğenine çok yakışacağını düşünmektedir. Arzusunu yerine getirememek Şeyda Bey'i önce sıkıntılı psikolojik duygulara sürükler, ardından ruhsal sarsıntı geçirmesine sebep olur. Bu sırada felsefi düşüncelere dalan Şeyda Bey, toplum problemleri, adaletsiz düzen ve aydınların yanlış tutumları üzerinde kafa yormaya başlar. Verdiği sözü tutmak ancak maddi imkanla gerçekleşebilecektir. Çok gayret etmesine rağmen altın hamaili satın almaya yetecek kadar para biriktiremez. Bu duruma çok üzüldüğü çözüm yolu bulmaya çalışan Şeyda Bey, yeni evlenen bir kız için en büyük zenginliğin eşine karşı dürüstlük ve ruh temizliği olduğunu düşünmektedir. Bu düşünceden hareketle sadakat ve namus konularını merkeze alan bir roman yazmayı ve düğünde hediye olarak vermeyi arzulamaktadır. Ancak Şeyda Bey'in beklenmedik bir zamanda hastalanarak ansızın vefat etmesi onu sevenleri yasa boğar. Vasiyeti gereği yakın arkadaşı onun eşyaları arasındaki bu romanı alarak yeni geline düğün hediyesi olarak ulaştırır.

Azerbaycan aydınlarının hayatından söz eden ilk romanlar arasında yer alan *Müellimler İftiharı*'nda eser başkışisi olan milliyetçi ve idealist Şeyda Bey, Azerbaycanlı öğretmenlerin ortak niteliklerini taşıyan genelleştirilmiş bir tiptir. Aydın kimliğiyle belirginleşen Şeyda Bey, ilkeli bir öğretmen olarak Azerbaycan maarifçiliğinin bütün özelliklerini bünyesinde barındırır (Yıldırım, 2004: 140).

Mektubat-ı Şeyda Bey üst başlıklı roman ikilemesinin ikinci cildi *Gelinler Hamaili* (Genizade, 2006: 37) adını taşır. Şeyda Bey'in özgeçmişinde yer alan seyahat hatıraları romanın ana eksenini oluşturur. *Gelinler Hamaili* romanı eser başkışisi Şeyda Bey'in bir çeşit seyahatnamesi niteliğindedir. Eserde karşılaşılan çeşitli hadiseler okuyucuda ilgi ve merak uyandıracak bir dil ve üslupla tasvir edilir. Şeyda Bey'in çok eskiye dayanan hayali uzun seyahatler yapmaktır. Gezi planına göre önce vapurla Hazar Denizi'ni geçip Türkmenistan'a ulaşacak, ardından Türkistan'daki Türk yurtlarını adım adım gezerek yakından tanıyacaktır.

Vapurda bir ay kadar önce evlenmiş Pavel Petroviç ve Sofya isimli bir Rus çiftle karşılaşan Şeyda Bey onlarla kısa sürede arkadaş olur. Sofya mantıklı konuşmalarını, olgun tavır ve davranışlarını beğendiği Şeyda Bey'e ilgi duymaya başlar. Esasen Sofya'dan çokça etkilenmiş bulunan Şeyda Bey duygularına hakim olmaya çalışır. Vapurda ikisi arasında fiziki yakınlaşma söz konusu olduğunda zorlu mücadele sergileyerek nefesine yenik düşmez. Mensubu bulunduğu Azerbaycan Türk toplumunun dini ve milli değerlerini özüne sındırmış bulunan Şeyda Bey, aldığı sağlam terbiye gereği muhtemel yanlış hareketlerden uzak durmayı başarır. Bu sırada zıt duygular arasında gidip gelmekte, düşüncelerinde ikilem yaşamaktadır. Cinsel birliktelik için Sofya'nın ısrarı karşısında güçlü iradesi devreye girer. Şeyda Bey bir kadının eşini ve dünyaya gelecek çocuklarını düşünerek namuslu davranmasının en kutsal görevi olduğunu belirtir. İhtirasından pişman olan Sofya, Şeyda Bey'i kendisini uçurumun kenarından alan bir kurtarıcı gibi görmeye başlar.

Romanda iki farklı kültürün aile ve ahlak anlayışı mukayese edilir. Sağlam karakterli bir Türk gencinin tutarlı tavrı, mantıklı davranışlarıyla genç Rus kadınına verdiği ibretlik ders tasvir edilir. Şeyda Bey'e göre yeni evlenen yeğeni Dilefruz için bu ahlaki içerikli roman adeta bir hamail niteliği taşır. İnsan psikolojisini derin bir kavrayışla tasvir eden roman aynı zamanda içerdiği zengin tarihi ve etnografik bilgilerle dikkat çeker. Azerbaycan Türklerinin 20. Yüzyıl başındaki sosyal yapısını, İslami ve ahlaki değerlerini canlı tablolar halinde yetkinlikle gözler önüne serer.

Roman başkışisi Şeyda Bey, en sağlıklı eğitimin çocukluk döneminde verildiğini, tarihteki büyük şahsiyetlerin çocukluk döneminde iyi eğitim almış olanların arasından çıktığını düşünmektedir. Ona göre, öğretmenlerin halkın cehalet ve geriliğinden şikayet etmesi doğru değildir. Nasıl ki hünerli ustalar, basit demirden sabırla mükemmel kılıçlar üretiyorsa, öğretmenler de sabırla halkı yüksek ahlaklı bir millete dönüştürebilir. Ona göre toplumda stratejik öneme sahip bilgili öğretmen, her kapının kilidini açabilen bir anahtardır. Şeyda Bey'e göre bütün dünya milletlerindeki yetenek, cesaret ve genel olarak

olumlu özellikler Azerbaycan halkında da mevcuttur. Sayılan hasletleri ortaya çıkarıp geliştirmek ise okul ve eğitim sayesinde olacaktır. *Müellimler İftihar* eserinin müellifi bir yazardan ziyade, halktan bir öğretmen pozisyonundadır. Sultan Mecid Bey, öğretmeni kendi varlığını vatanına adayan bir fedai gibi görmektedir. O öğretmeni Şeyda Bey'in ağzından dünya malına tamah etmeyen üstün niteliklere sahip bir vatan sevdalısı olarak tasvir eder.

“Müellimin evi mektebhanadır, müellimin nökeri mekteb mülazimidir, müellimin tevabe ve etbarı çocuk şagirdlerdir, müellimin mühellefatı gara gara mekteb mizlerdir, müellimin sazı neğmesi mekteb şagirdlerinin sedasıdır. Müellimin istirahatı defterler teshihidir. Müellimin mal ve metaı ders ve te'limdir, müellimin kesb ve icreti öz milletinin mehebbet ve iradetidir.” (Mir Celal ve Hüseyinov, 1982: 288).

Edip, her iki romanda da okuyucuyu kapitalizm hakkında düşündürmeye çalışır. Hem paranın hem de sermaye sahiplerinin Sovyet dönemi öncesinde toplumda gereğinden fazla itibar gördüğünü belirterek, bu durumu tenkit eder. Sınıflar arası eşitsizliği ciddi bir problem olarak görmektedir. Sultan Mecid, manevi zenginliği sermaye ve paraya tercih etmekte; insanların maddi çıkardan uzak, samimi ilişkilerini değerli görmektedir. Kapitalist toplumlarda paranın hakimiyetini yanlış bulmaktadır.

“İşigda her heyrin binası, zülmedde her şerrin mayesi hemin bi-mesref, gırmızı sifet, gızıl suret filiz iken, ağıl onun mügabılinda acizdir. Sehavet ve hesaset izzet veya nikbet, ismet veya feziyet, kürbet veya işret hamısı pul sikkesi ile möhürlendikde insanı izzetefskaline galhızan veya rezalet esfaline endirenmenceliğ yene hemin dank çerhesidir!.. Varlıgda rezilleri eziz eden, yohlugda ezizleri rezil eden, vermekde düşmeni dost eden, almagda dostu düşmen eden yene hemin özüdür!.. Millet mezheb, insaf Mürvet, irz ve namus hamısı hemin pula gurbandır!.. Ah üzü gara pul!..” (Mir Celal ve Hüseyinov, 1982: 292).

Müellifin bu iki ciltlik eseri matbaa yüzü gördükten sonra büyük ilgi ve rağbetle okunmaya başlar. Azerbaycan edebiyat eleştirmenlerinin roman hakkında yorum ve değerlendirme yaparken iki farklı hükme vardıkları anlaşılmaktadır. Sultan Mecid Genizade'nin fanatizme, cahilliğe, geriliğe eleştirel bakışı olumlu olarak görülürken Allah'tan bahsetmesi olumsuz biçimde değerlendirilir. Zira Sovyetler Birliği'nde o zamanki egemen ideolojiye göre edebi eserlerde Allah ve vicdan kavramlarını öne çıkarmak yanlış kabul edilmektedir. Kimi eleştirmenler onun cehaleti eleştirip ardından Allah'tan söz etmesini bir çelişki gibi görürler ki kanaatimizce bu yaklaşım doğru değildir.

Genizade, halkın yükselmesi yolunda mücadele etmeyi dini bir vazife olarak görür. İnsanın yaratılış, zeka, yetenek ve becerilerinin Allah tarafından tayin edildiğini belirtir. Sovyet rejiminde dini konularla ilgilenmek, zorluklar karşısında Allah'a sığınmak hoş karşılanmaz. Bunu dillendiren edipler “rejim muhalifi” yaftasıyla damgalanırlar. Bu sebeple Sultan Mecid Genizade dine olumlu yaklaştığı için zaman zaman tenkit hedefine yerleştirilmiştir. Onun sosyalist fikirlerle dini kavramları yan yana kullanması o dönemde kusur ve tezat olarak değerlendirilmiştir.

Farklı sahalarda kalem oynatan Genizade'nin hikayeler de yazdığı ve bu türde başarılı örnekler verdiği görülür. *Sergüzeşt Yahud Meşedi Gurbanın Defterçesinden Bir Nebze* (Genizade, 2006: 132) güldürü unsurları taşıyan ilginç bir örnektir. Hikayenin esas konusu cahilliktir. Meşhed şehrini ziyaret edip Aşkabat'a dönen bir Müslüman aptalca tavırlar sergilemektedir. Fahişe bir Rus kadın ile etrafındaki taife adamın kafasından aşağı pis su dökmenin dışında aşağılayıp hakaret ederler. Cahil bir adam olan Meşedi Gurban kendisine yapılan onur kırıcı davranışın farkında bile değildir. Bu hareketi kibar ve güzel bir Rus kadınının yaptığı hoş bir şaka zannetmektedir. Hadiseye şahit olan başka bir Müslüman aydın, gerçekleri izah etmek istese de oralı olmaz. Aksine çok cesur olduğundan, hakaret edildiğinde korkusuzca karşılık verdiğinden dem vurarak, kendisini bir kahraman gibi göstermeye çalışır. Mizah ve hiciv yüklü üsluba sahip hikayede kendini akıllı zanneden bir kişinin cahilliği tasvir edilmektedir.

Kalemını tiyatro sahasında da sınavan Sultan Mecid Bey'in en tanınmış sahne eserlerinden biri *Hor-hor* komedisidir. Tek perdelik bir vodvil olan piyeste henüz yeni evlenmiş Yüzbaşı Rüstem Bey'in çapkınlık macerasından söz edilmektedir. Birbirlerini severek evlenen Meryem Hanım ile Rüstem Bey mutlu bir aile tablosu çizmektedir. Evlendikten sonra da eski çapkınlıklarını sürdürme fikrinde olan Rüstem Bey, önceden yakın ilişki içinde bulunduğu Margarita'dan mektup alır. Eski sevgili yeniden görüşmek için Rüstem Bey'i otelde beklemektedir. Randevuya gitmeyi aklına koyan Rüstem Bey evden çıkmak için

bir oyun tezgahlar. Kafasında belirlediği senaryoyu uygulamaya geçiren Rüstem Bey bir bahane uydurarak hanımı ile tartışır. Ardından odasına çekilerek Meryem Hanım'ın içeri girmesini yasaklar. Orduda yüzbaşı vazifesinde görev yapan Rüstem Bey emrindeki er Seyfulla'yı kendi yatağına gizlice yatırır. Ona uyuyormuş numarası yaparak ara vermeden sürekli horlamasını emreder. Aklınca odada uyuyor izlenimi vererek güya hanımını kandıracaktır. Rüstem Bey, heyecanla evden ayrılarak otele gider. Kısa süre sonra pişman olup Rüstem Bey'le barışmak isteyen Meryem Hanım odaya girer. Hiçbir şeyden habersiz bir vaziyette kocasının gönlünü almak için yüzünden öper. Ancak yataktaki erkeğin kocası olmadığını görünce hayrete düşer. Yatakta uzanmış bulunan er Seyfulla'ya meseleyi ne kadar sorsa da bir cevap alamaz. Zira Seyfulla komutanından aldığı kesin emir doğrultusunda fasılasız horlamaktadır.

Margarita'nın yanından suçluluk ve pişmanlık duygularıyla ayrılan Rüstem Bey, dünyada en güzel kadının kendi eşi Meryem Hanım olduğu kanaatine varmıştır. Bir an önce barışmak için sabırsızlanmaktadır. Rüstem Bey bu niyetini söylediğinde Meryem Hanım şaşkınlıkla anlatmaya başlar. Biraz önce odada öpüşüp kucaklaşıp barıştıklarını hayretler içinde söyler. Büyük hata yaptığına kanaat getiren Rüstem Bey kıskançlık krizine girer. Seyfulla'yı büyük bir öfkeyle çağırarak odada neler yaşandığını öğrenmeye çalışır. O ise kendisine verilen kesin emri yerine getirerek sürekli horladığını belirtir. Uzun ve sıkıntılı dakikaların ardından tüm gerçekler ortaya çıkar. Yaptığından büyük pişmanlık duyan Rüstem Bey, eşine sonsuza kadar sadık kalacağına ant içer. Seyfulla da komutanının emrini tam olarak yerine getirdiği ve emanete ihanet etmediği için er vazifesinden çavuşluğa terfi ettirilir.

4. SONUÇ

Sultan Mecid Genizade, Azerbaycan edebiyatının ünlü yazar, eğitimci, dramaturg ve sözlükçüsüdür. Edebiyat ile eğitim faaliyetlerini birbirine paralel biçimde sürdürmüştür. Yaklaşık 50 yıl boyunca devam eden eğitimciliği sırasında pek çok öğretmen yetiştirmiştir. Çocuk eğitimi konusundaki uygulamalarının dışında eğitim yöneticiliği yaparak ülkesine hizmet etmiştir. Sultan Mecid Bey'in edebiyat aleminde ses getiren eseri *Mektubat-ı Şeyda Bey Şirvani* genel başlığı altında yazdığı iki ciltlik romanıdır. İlk cildi *Müellimler İftiharı*, ikinci cildi ise *Gelinler Hemaili* adını taşımaktadır. Bu eser Azerbaycan edebiyat tarihinde ilk "roman ikilemesi" (dilogya) kabul edilir. *Müellimler İftiharı* didaktik içerikli tezli bir romandır. *Gelinler Hemaili* ise realist gerçekçi nitelikleri kuvvetli olan bir eserdir. Her iki roman da mektuplar şeklinde yazılmıştır. Sultan Mecid Bey, bu eser aracılığıyla eğitim alanındaki idealist yaklaşım ve beklentilerini dillendirmiştir. Başarılı piyes ve hikayeleriyle de tanınan müellif, yenilikçi edebiyatçı kimliğiyle iz bırakmıştır. Netice olarak yaptığı hizmetlerle Azerbaycan eğitim tarihine adını yazdıran Sultan Mecid Genizade aynı zamanda ülkede edebiyatın gelişip ilerlemesinde hizmetleri bulunan değerli şahsiyetlerdendir.

KAYNAKÇA

- AKPINAR, Y. (1994). *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- ATNUR, İ. E. (2006). Kafkas İttihad Terakki Fırkası ve Programı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, (Manas Journal of Social Studies)*. 15, 39-61b
- AZƏRBAYCAN UŞAQ EDƏBİYYATI MÜNTƏHƏBATI* (2002). Sultan Məcid Gənizadə". (XIX-XX əsrlər). Üç cildə. II cild. - sayfa: 386-464. Bakı: Nasir.
- EROL, A. (2018). Azerbaycan Eğitim Sisteminde Aile Terbiyesi ve Halk Kültürü Kaynaklarından Yararlanma Düşüncesinin Edebi Sahadaki Yansıması. *Atlas International Referred Journal On Social Sciences*. 9, 301-309.
- GENİZADE, S. (2006). *Seçilmiş Eserleri*. Bakı: Avrasiya Press.
- GÖYÜŞOV A. (1997). *Azerbaycan'da İttihadçılık*. Bakü: İrşad.
- HÜSEYNOVA, G. (2019). *Sabir Rüstemhanlı – Edebi Kişiliği ve Romanlarında Milli Tavr*. Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- KARAYEV, Y. ve AKPINAR, Y. (2009). Sultan Mecid Ganizade. *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt: 37, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi.

- MİR CELAL ve HÜSEYNOV, F. (1982). *XX. Esr Azerbaycan Edebiyyatı*, Bakı: Maarif Neşriyyatı.
- MORKOÇ, A (2018). Azerbaycan'ın Çok Yönlü Edebiyatçısı: Reşid Bey Efendiyev. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 327-342.
- NURİYEVA, İ. (2015). *Azerbaycan Tarihi (En Gedim Zamanlardan – XXI. Esrin Evvellerinedek)*. Bakı: Mütərcim Neşriyyatı,
- SWIETOCHOWSKI T. (1988). *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı. 1905-1920.* (Çev: Nuray Mert), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- YAVUZ K.- ÜLGEN E. (Haz), (2008), Mir Celal - Firidun Hüseyinov. *Örneklerle 20. Esr Azerbaycan Edebiyyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- YILDIRIM, İ. M. (2004). Kaynaklar ve Teşekkül Bakımından (1921 Yılına Kadar) Azerbaycan Romanı. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (24), 133-144.
- ZAMANOV, A. (2006). *Sultanmecid Genizade Seçilmiş Eserleri*. Bakı: Avrasiya Press.